

РОЗДІЛ II

Соціальна філософія та філософія історії

УДК 1:165.2:008

Микола Зайцев

Європа як концепт

У статті зроблено спробу розглянути Європу як соціокультурний концепт. Показано, що концепт у своєму статусі мислеформи є синкретичною ціннісно-образно-понятійною цілісністю. Водночас концепт – це спосіб початкового усвідомлення людиною певного явища. Синкретичність концепту зумовлена тим, що його складники (різні форми духовно-практичного осягнення суті Європи та європейськості) ще не викристалізувались у своїй сутності. Усі ці компоненти в їх єдності виявляють як ставлення людини до Європи і європейськості, так і переживання цього ставлення. Доведено, що тим чинником, який єднає це синкретичне утворення в певну цілісність, є ідея.

Увага акцентується на функціональній структурі концепту. Грунтуючись на ідеях Юлії Суржинської, зроблено попередню спробу аналітики формування та інтерпретацій концепту «Європа» на індивідуально-особистісному та колективному рівнях свідомості.

Ключові слова: Європа, концепт, буття концепту, синкретичність концепту, формування концепту, інтерпретації концепту.

Постановка наукової проблеми та її значення. Поняття «Європа» належить до тих термінів, на яких, як вважається, усі добре знаються. Проте така впевненість залишається непорушною до тих пір, поки не виникає необхідність чітко означити їх зміст та виконати певні дії соціокультурного чи соціально-політичного плану. Ось тоді, перефразовуючи Миколу Васильовича Гоголя, можна поставити питання: «чи знаєте ви, що таке Європа?» І в його ж дусі відповісти: «Ні, ви не знаєте, що таке Європа!» А для самих себе скажемо, знову ж таки перефразувавши видатного християнського мислителя Аврелія Августина, що допоки нас ніхто не питає про природу Європи, усе здається самозрозумілим, але коли постає необхідність відповіді на питання «Що таке Європа?», то пояснити це виявляється не так уже й просто. Література стосовно феномену Європи величезна як у своїй сукупності, так і в різноманітті підходів і спроб його осягнути.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Звідки така прискіплива увага до цього явища? Пояснити це можна лише значенням і роллю, яку Європа відігравала, відіграє й, судячи з усього, буде відігравати в соціокультурному поступі людства. Як зазначав Альфред Вебер, молодший брат добре знаного Макса Вебера: «На Землі немає іншого такого історичного утворення, хоча б віддалено схожого на Європу за випромінюваною енергією та рівнем світового впливу, ... яке змінило б вигляд земної кулі з допомогою створених ним соціальних, економічних та політичних інституцій... Європейський дух відіграє революціонізуючу роль в світовій історії» [2, с. 282].

Ця думка досить чітко окреслює соціально-історичну роль Європи, проте вдумливе прочитання породжує й певні запитання. І насамперед, завдяки чому Європа відіграє цю роль? Завдяки європейському духу, – ніби пояснює німецький економіст. А що ж являє собою цей дух? Відповісти на це запитання – значить зрозуміти, що таке Європа!

На прикінці це питання передбачає пошуки суті європейськості як тої «цеглинки», із якої вже протягом багатьох століть випродукується феномен Європи. Відтак напрошується висновок, що саме європейськість робить Європу Європою. Проте така думка призводить до дещо парадоксальної

ситуації: щоб прояснити що таке Європа, ми повинні визначитися стосовно європейськості, але щоб зробити це, потрібно хоча б якось визначити предмет, провідна ознака якої – європейськість.

Якщо акцентувати увагу на самому терміні «Європа», то впродовж усього історичного часу свого існування він наповнювався різним змістом – від географічного до релігійного та соціокультурного. Проте, як зазначає Дейвіс Норман, – «географічно Європа завжди мала сперечатися з уявленнями про Європу як культурну спільноту, а за браком спільних політичних структур європейську цивілізацію можна було визначити лише за культурними критеріями» [4, с. 25].

До цих слів відомого історика варто додати одне, проте знакове для нашого часу уточнення, а саме: нині Європу все наполегливіше намагаються втиснути в рамки політичних та економічних визначень. Так, в останні десятиліття на рівні буденної свідомості Європу переважно отожднюють із загальноєвропейськими наднаціональними політичними структурами, такими як Євросоюз, Європарламент, Єврокомісія тощо. Проте євровичинники, судячи з усього, досить чітко розрізняють феномен Європи й політичні структури, що виникли на її теренах в кінці ХХ – на початку ХХІ ст. і які діють від її імені. Одне зі свідчень цього – запровадження Євросоюзом Дня Європи, що відзначається 9 травня. Про це свідчить і відмінність позицій різних країн Європи стосовно тих чи інших соціально-політичних чи соціально-економічних проблем. При цьому жодна з країн, які в тому чи іншому випадку дистанціюються від рішень політичних євроструктур чи виявляли з ними незгоду, ніколи не піддавали сумніву свою європейську приналежність. Сам собою напрашується висновок, що основи, як і виміри європейськості, не можуть ґрунтуватися на економічних, політичних чи соціальних чинниках, останні самі є похідними від чогось більш глибинного. Задовго до появи наднаціональних, загальноєвропейських структур, народи Європи усвідомлювали й навіть практично виявляли, хай і в різних історичних формах, свою глибинну єдність.

Проте, як би там не було у смислових полях різного виду соціокультурних дискурсів стосовно Європи прослідковується протистояння двох пізнавальних настанов: «нон-культуралістської» та «культуралістської». Відповідно до цих настанов Європа в першому випадку – це феномен, що визначається єдністю й послідовністю економічних і політичних процесів. При цьому якось не помічається той факт, що зазвичай «європейськість» іспанців та німців різниться. Але ж їхні політичні й економічні системи, незважаючи на певні особливості, є у підсумку, однотипними?

Стосовно другої «культуралістської» настанови, то Європа усвідомлюється як феномен, єдність складників якого зумовлена спільністю культурної основи. Іншими словами, єдність Європи зумовлена спільністю соціокультурних цінностей, які гуртують відмінні у своїх виявах народи в субекуменальну єдність.

Отже, не обов'язково вдаватися до глибокої аналітики, щоб відчутти, що обидва підходи позначені достатньо помітною однобічністю. Півзабута нами діалектика спонукує до того, щоб мислити політико-економічний та культурний поступ не як протилежності, а як взаємозалежні сторони єдиного процесу соціокультурного поступу. Звичайно, можна акцентувати увагу на тих чи інших чинниках цього процесу, що зазвичай і робиться. Тобто, європейськість може мати як політико-інституціональні, так і культурологічні виміри. Відтак, залежно від того, на яких вимірах акцентовано увагу, формується й сприйняття Європи.

Отже, будь-які теоретизування з приводу Європи повинні мати в полі своєї уваги європейськість, виникнення та сутність якої потрібно охопити. При цьому все це може бути зроблено лише з позиції тієї фази розвитку Європи, де явлення європейськості вже відбулося. Чи означає це, що нам вдасться з'ясувати сутність європейськості як такої? Звичайно ж, що ні. Причина цього полягає в тому, що генеза феномену, який нас цікавить (Європа), не завершилась. Отже, ми маємо, так би мовити, відносно завершення, тобто певну історичну форму цього феномену – своєрідний підсумок усього попереднього поступу. Відтак спроба виявити сутність європейськості може здійснюватися саме з цієї історичної форми, а отже можемо отримати лише відносні характеристики європейськості. Принагідно зазначимо, що подібна настанова певною мірою однобічна, оскільки не враховує можливий вимір європейськості, тобто бачення її з позиції майбутнього. Загалом, аналіз будь-якого соціокультурного процесу може здійснюватися як із точки зору минулого, так і майбутнього (можливого). У першому випадку він, хай і відносно, але вже завершився, а от у другому лише окреслюється на рівні передумов. Звично ми віддаємо перевагу першому, оскільки другий пов'язаний з прогностикою, а отже, вимагає дещо інших аналітичних методик.

Звичайно, можна визначати європейськість за допомогою переліку того, що Європа дала світу, а точніше того, що завдяки саме їй стало визначальним складником соціокультурного поступу людства (універсальна філософія, одна з найвпливовіших світових релігій – християнство, раціоналістичний спосіб осягнення світу – наука, демократичні цінності тощо). Усе це – дійсно прояв європейськості, проте навряд чи це прояснює нам власне поняття європейськості. До того ж, окрім оцих, так би мовити, «позитивних» плодів європейськості, історія знає й те, що мало хто хотів би бачити в скарбниці загальнолюдських досягнень. До того ж дещо з перерахованого суттєво піддається сумніву. Як приклад можна навести закиди, зроблені французьким філософом, професором політичної філософії П'єром Мананом стосовно, так би мовити, «європейських дарів» людству [8, с. 108].

У цьому руслі думка Жана Моне, «батька Європи», як його називають, про те, що «Європи ніколи не було, що Європу слід ще створити» [9], яка усвідомлюється як рудимент у його поглядах Бісмаркової зневаги (для останнього Європа – лише географічне уявлення), на наш погляд, може мати й дещо інше тлумачення, а саме те, що кожна історична доба породжує свій концепт Європи. Це можна зрозуміти лише в тому плані, що Європа не даність, а заданість, яка у своїй дійсності постає покладанням певної ідеї й водночас її переживанням у всьому спектрі емоцій та почуттів. Саме цей вимір заданості спонукує до висновку, що покладання передбачає не лише наявність ідеї, як чинника суто раціонального, але і його, так би мовити, чуттєво-емоційний супровід. А отже, як соціокультурне явище, Європа постає у всьому спектрі духово-практичного ставлення людини до дійсності. А останнє, на наше переконання, схоплюється поняттям «концепт». Відтак Європа – це, передусім, концепт, який реально явлений у різних історичних формах.

Ці історичні форми виникають на ґрунті наскрізних фундаментальних структур, як їх характеризував С. Б. Кримський, і які присутні в усіх часових модусах існування певного явища. «Ще з часів Гегеля, – писав науковець, – утвердилася думка, що розвиток відбувається за спіраллю. Але ж у центрі цієї спіралі немає дірки. Розвиток завжди накручується навколо наскрізних, фундаментальних структур, цінностей, тем. ... В кожную епоху історія може виявити різні змісти цих цінностей, але тематично вони не сходять з арени культурних процесів» [6, с. 5]. І далі: «Це такі утворення, – які при усіх історичних варіаціях свого змісту окреслюють перспективи розвитку і тому характеризуються як цінності, що не тільки передують теперішнім фазам того чи іншого процесу, а й визначають його майбутнє» [6, с. 6]. Стосовно останніх, то вони можуть усвідомлюватись і як формотворчі принципи буття європейської людини. Саме в такому ракурсі вони проаналізовані в нашій монографії, де виділено такі формотворчі принципи буття європейської людини у світі: *упорядкування* (покладання порядку), *раціо (розум)* (світ влаштований раціонально, а відтак розум є надійним засобом його упорядкування співмірно людині) і *діяльність (боротьба)* як спосіб упорядкування. Тут слід зазначити, що боротьбистське начало взагалі визначальне в європейській культурі [5, с. 29].

Ці формотворчі принципи виявляють наріжні характеристики європейської культури як складника культури людства й водночас відкривають можливість побачити її специфіку. Так *упорядкування*, засвідчує єдність європейської культури з культурою інших народів і регіонів, адже покладати порядок світу свого буття – це те, що є наріжною характеристикою буття людини загалом. А от стосовно засобу й способу впорядкування, то тут європейська людина суттєво відрізняється від носіїв інших культур. Тобто, перед нами своєрідна тріада, у якій поєднано загальне, особливе та одиничне. Покладання порядку як такого – це загальнолюдська, родова характеристика людини як такої. Засіб і спосіб, яким це здійснюється, є особливою приналежністю власне європейської ойкумени, а отже і її визначальною рисою. Усі її складники покладають порядок як раціонально випродукований конструкт. А от реалізація трьох зазначених формотворчих принципів на конкретному державно-етнічному рівні являє собою їх вияв на рівні одиничного.

Проте нас цікавитимуть не можливі виміри європейськості; у підсумку, вони самі похідні від чогось більш глибинного. Предметом нашого розгляду будуть ті мислеформи, які протягом століть в історично мінливим формах та способах своєї реалізації формували Європу як субкуменальний світ і в смислових координатах якого поєднані в єдину цілісність культурні традиції різних народів. Саме зі взаємодії останніх і постає європейськість або, іншими словами, спосіб буття європейської людини як такої. Усе це, узятє у всьому спектрі духово-практичного ставлення людини до дійсності, схоплюється поняттям «концепт».

Отже, **мета** цієї статті – спроба з'ясувати сутність та структуру концепту «Європа».

Термін «концепт» не так давно набув широкого вжитку у сфері соціогуманітарного знання. Сталося це завдяки зусиллям та авторитету Ж. Делеза й Ф. Гватарі, які ввели його в поле філософських дискурсів та визначили філософію як продуцент концептів. Концепт науковці характеризували як мислеутворення, що не позначене чіткістю меж, а отже й визначеністю. Структурно він складається із сукупності різноманітних елементів, які насправді можуть бути визначені як підконцепти, або концепти-мінімуми. Характер їхніх відносин не визначений, у кращому разі може бути заданий характером конкретного дискурсу, а отже – ситуативно. В останнє десятиліття на наших теренах термін прижився у сфері культурологічного знання. З'явилася достатньо значна література, у якій зроблено спроби кодифікувати термін і надати йому понятійної чіткості. Проте ці наміри далекі від своєї реалізації й виконують роль своєрідних регулятивів розвитку соціогуманітарного знання. Тому, якщо маємо намір скористатися терміном «концепт», то постаємо перед необхідністю окреслити ту позицію в його розумінні, яка виступатиме інструментарієм у розв'язанні пізнавальних завдань. Не заглиблюючись у всі тонкощі розмислів стосовно терміна «концепт», окреслимо наше бачення його змісту й ролі для розв'язання завдань цієї статті.

Концепт являє собою особливу ментальну структуру, яка відображає культурно зумовлене розуміння предмета, явища тощо. Як зазначає польсько-австралійський лінгвіст Анна Вежбицька, концепт – це об'єкт зі світу «ідеального», що має ім'я й відображає певні культурно обумовлені уявлення людини про світ, дійсність [3, с. 57]. У своїй реальності це та мислеформа, у синкретичній цілісності якої поєднані образи, поняття, ідеї та цінності й у вигляді якої феномен Європи стає надбанням ментального світу окремої людини або спільноти. Водночас це, так би мовити, і «гносеологічний коридор», через який людина починає «отямлювати» означене явище.

У своєму статусі мислеформи концепт являє собою синкретичну, понятійно-образно-цілісну цілісність, початкового (вихідного) у своїй дійсності, осмислення певного явища. Ця синкретичність постає не внаслідок безсистемного злиття, а тому що означені складники ще не викристалізувались у своїй сутнісній самості. У такому філософському розумінні концепту виявляється той факт, що він є «фундаментальною та вихідною формою людського мислення, яка має у своїй основі як когнітивний, так і перцептивний досвід» [12, с. 75].

Структура концепту, як і будь-якого синкретичного утворення, чітко не означена та як така включає в поняття, цінності, переживання, асоціації, уявлення, досвід у його конкретно-предметних формах тощо. Відтак, «концепти не лише промислюються, але і, як зазначає Ю. С. Степанов, переживаються» [11, с. 41].

Характерна особливість концепту як ментальної цілісності – те, що, незважаючи на синкретичність, усі його складники взаємодоповнюють і взаємопередбачають один одного. Проте тут виникає питання: що поєднує всі ці складники концепту в синкретичну цілісність?

Таким чинником, на нашу думку, є ідея. Як поєднана одним смыслом певна сукупність понять, ідея єднає в собі відображення дійсності та смислової спрямованість поєднаних нею понять.

Не буде помилкою, якщо, не занурюючись в історико-філософські перипетії, у яких відбувалися становлення та інтерпретація поняття «ідея», зазначимо, що найбільш ґрунтовне осмислення цього поняття здійснено Гегелем. Це зумовлено тим, що в межах його філософії «Усе дійсне є певна ідея», а точніше – форма її інобуття. У цій думці Гегеля для нас важливо, що в початках дійсності як наслідку (результату) певних діянь лежить відповідна ідея. Отже, ідея, «показує, як реальність визначена поняттям» (Гегель); тобто, ідея не лише форма осягнення думкою явищ об'єктивної реальності, а й спосіб покладання цілей і проєктів бажаного майбутнього, яке у своїй реальності початково й постає як ідея.

Ідея (дав.-грец. *ἰδέα* — *видність, вид, форма, прообраз*) – буквально мислений прообраз певного предмета. Особливістю ідеї є те, що в ній кумулятивно охоплені основні, сутнісні риси предмета. За своєю функціональною структурою ідея поєднує в собі як об'єктивне знання про наявну дійсність, так і суб'єктивну мету, спрямовану на її перетворення. Із цього погляду ідея несе в собі значний регулятивний потенціал.

За своєю смисловою наповненістю поняття «ідея» близьке, а то й збігається з платонівським поняттям «ейдос». А оскільки європейська культура – культура ейдетична, що переконливо доводить В. С Біблер [1], то не дивно, що європейська філософія як критична самосвідомість культури, – це конкретно-історичні інтерпретації Платона, який, як влучно зазначив О. Ф. Лосєв, «виявився якоюсь

вічною проблемою історії людської культури, і поки що не можна уявити, коли, як, за яких обставин і ким ця проблема буде остаточно розв'язана» [7, с. 4]. Узята в цілісності свого історичного розгортання європейська філософія являє собою граничні у своїй дійсності та конкретно-історичні за формою перетворення логосу (ейдосу) в ідею як наріжного чинника концепту «Європа». На етапі свого становлення (доба античності) це був процес переходу від міфологем до концептів.

Міфологема як історично перша мислеформа розуміння (духовно-практичного осягнення) людиною світу – це продукт міфології як масового світогляду первісно-родового та ранньокласового суспільства. Соціокультурне призначення міфології – давати зразки поведінки (дій) у процесі здійснення людиною буття. Як така, міфологія ритуалізує повсякденність, привносячи в життя певний смисл. Проте реалізує цю свою призначеність не завдяки своїй оповідності, а завдяки наявності в їхній структурі мисленних конструктів, які узагальнено відображають дійсність у вигляді чуттєво-образних асоціацій. Саме ці стійкі, повторювані конструкти і є міфологемами. Характерна їхня особливість – те, що не вони є узагальненням життєвого досвіду людини, яких свій життєвий досвід намагається узгоджувати з конструктами міфологем. Їх основу складають архетипи, котрі тут відіграють роль інваріативного ядра, своєрідного скелета міфологічних сюжетів у їх граничній абстракції. Певною мірою можна сказати, що міфологема – це модифікація архетипу. Проте, щоб міфологема мала практичну значимість у ній повинна формуватися раціональна складова; таким складником постав гераклітівський логос. Подальші трансформації його зумовляють появу Платонівських ейдосів як внутрішніх форм, тобто іманентних способів буття речей.

Стосовно структури концепту, то, виходячи з його синкретичного характеру можна говорити про наявність у ньому компонентної структури, тобто різних форм духовного осягнення Європи та європейськості. Усі ці складники в їх єдності виявляють як ставлення людини до згаданого предмета (явища), так і переживання такого ставлення. Як і в будь-якому синкретичному явищі, у концепті відсутня рівнева структура, оскільки між його складниками за самою його природою (синкретичність) не можуть вибудовуватись ієрархічні відносини.

А от щодо функціональної структури, то вона реалізується через форми буття концепту «Європа». Для її прояснення скористаємося загальнотеоретичним підходом до цього питання Ю. В. Суржинської, яка зазначає, що концепт може існувати на рівні індивідуальної й колективної свідомості, а також як текст; авторський текст і текст інтерпретатора. Відтак науковець виділяє чотири рівні буття концепту: рівень індивідуальної свідомості, колективної свідомості, тексту автора та рівень тексту інтерпретатора [12, с. 76–77].

Концепт «Європа» на рівні індивідуальної свідомості продукується на основі індивідуального й усього спектра перцептивного досвіду як безпосереднього, тобто власного (індивідуально-особистісного), так і опосередкованого (чужий досвід, засвоєний зі слів або прикладів). Ще не так давно, усього декілька десятиліть тому, визначальним у становленні концепту «Європа» був опосередкований тип перцептивного досвіду, що визначався переважно пропагандистськими механізмами. Зміна на початку 90-х років ХХ ст. загальної політичної ситуації на Європейському континенті зумовила прозорість кордонів для значно більшої кількості людей, ніж то було раніше. А отже визначальним стає безпосередній тип перцептивного досвіду. Хоча як для України, то, мабуть, коректніше було б говорити про паритетність двох сторін перцептивного досвіду. Суттєвий недолік перцептивного досвіду на рівні індивідуальної свідомості – це можливість хиб і помилок у сприйнятті такого соціокультурного явища, яким є Європа.

У цілому ж концепт на рівні індивідуальної свідомості характеризується суб'єктивністю та значною динамікою мінливості. Насправді такі концепти (говорити про них можна лише в множині) важко описувати, якщо взагалі можливо, оскільки в їхні «структурах» визначальні особистісні асоціації й смисли.

Другий рівень існування концепту теж пов'язаний з індивідуальною свідомістю і являє собою спробу об'єктивації індивідуально-особистісного концепту в певній формі тексту. У ньому, висловлюючи думки та почуття стосовно предмета «Європа», індивід намагається повідомити або нав'язати їх іншим. Явлений у такій формі концепт не є повною мірою таким, яким оперує сам індивід, оскільки текст як вияв мовленевого процесу не може висловити всю повноту змісту індивідуального концепту. На відміну від буття концепту на рівні індивідуальної свідомості, концепт як текст буде акцентований раціонально-логічними моментами, а перцептивний його вимір – дещо приглушеним. Деякі аспекти сприйняття та ставлення до предмета можна лише пережити й вони аж ніяк не можуть

бути явлені в досить жорстких семантичних структурах мови та смислово-екзистенційній наповненості слів. До того ж цей, так би мовити, авторський концепт несе в собі ще й смисли особистісного плану, текстуалізація яких – питання взагалі відкрите.

Концепти цього рівня, звичайно ж, ґрунтуються на певному матеріалі перцептивного досвіду, та все ж визначальними в їх становленні є інтелектуальні зусилля філософів, науковців, літераторів тощо.

Третій рівень буття концепту зумовлений тим фактом, що буття будь-якого автора концепту – це співбуття. А отже, концепт як продукт його перцептивного досвіду та інтелектуальних зусиль буде завжди інтерпретуватись. А інтерпретація завжди розгортається в горизонті спрямованості часових модусів минулого й майбутнього. Як стверджує П. Рікєр [10], з одного боку, вона здійснює рух до витоку. І в цій якості являє собою археологію, дослідження начал (архе), прихованих під поверхневими смисловими шарами. Тут герменевтичне тлумачення у своєму прагненні до початкових смислів суб'єктивного буття, спрямоване в минуле. Водночас інтерпретація виявляє й свій рух в майбутнє, у напрямку породження нових смислів. У цій якості будь-яка інтерпретація – це телеологія (телос). Так інтерпретація насправді постає як діалектична єдність прагнення прояснення початкових смислів і водночас продукування нових. Цікаві міркування з цього приводу висловлює Ю. В. Суржанська. Приймаючи в цілому тезу П. Рікера про інтерпретацію як археологію, вона зазначає, що спрямованість інтерпретації в минуле може сприяти реконструюванню авторського концепту. Проте повною мірою (тобто реконструювати авторський концепт у його повноті) це неможливо. У своїй початковості він залишатиметься таємницею. Стосовно археологічних зусиль щодо архе, то інтерпретатор спирається на власний концепт, який стає координатами оприйняття та інтерпретації авторського концепту. У процесі цієї взаємодії продукується конструкт, який виступає «новим концептом, це телеологія, породження нових смислів» [12, с. 77].

У цій співбуттєвій взаємодії приховано «механізм» соціокультурного поступу, суть якого полягає в тому, що загальнопарадигмальна заданість концепту зберігає свою дієвість саме завдяки тому, що на кожному новому історичному етапі її здійснення оновлюється завдяки регулятивності нових смислів. Отже, концепт перебуває в стані перманентного становлення, оскільки постійно передбачає ситуацію тлумачень.

Четвертий рівень існування концепту – це існування його на рівні колективної свідомості. Вони виникають на основі індивідуальних концептів у міру того як оволодівають свідомістю певних колективностей і внаслідок того, що в них найбільш повно (відповідно до уявлень) знаходить відображення та ментальне закріплення історичний досвід народу і його прагнення. Цей концепт закріплюється в мові та мовній картині світу народу.

Зазвичай понятійні та перцептивні аспекти колективного концепту подаються в позитивних оцінках (вимірах). Стосовно його критичних оцінок, то тут відбувається формування іншого концепту «Європи» на ґрунті його негативних інтерпретаційних акцентів. Такий стан – норма в культурно здоровому соціокультурному організмі. Взаємодія авторського концепту і його негативних інтерпретацій уможливує уникнення помилок соціокультурного вибору. Тобто, тут важлива взаємодія двох смислово протилежних концептів. Відсутність її породжує можливість популістських маніпуляцій свідомістю цих колективностей.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Отже, як певний концепт Європа – це смисло-породжуюча соціокультурна структура, яка через мисленні конкретності як свої складники формує проективний нарис здійснення людини буттям як у її колективних, так і індивідуальних виявах. Реально цей концепт продукується, передусім, на рівні індивідуальної свідомості, проте його загальна значимість досить відчутна. Загалом його значимість значною мірою визначається тим, як він стає надбанням колективної свідомості.

У статусі мислеформи концепт являє собою синкретичну, понятійно-образно-цінісну цілісність вихідного у своїй дійсності розуміння людиною певного явища. Ця синкретичність постає не внаслідок безсистемного злиття, а тому, що означені складники ще не викристалізувались у своїй сутнісній самості.

Характерна особливість концепту як ментальної цілісності – те, що, незважаючи на синкретичність, усі його складники взаємодоповнюють і взаємопередбачають один одного. Чинником, який єднає всі ці компоненти в синкретичну цілісність, є ідея. Як поєднана одним смислом певна сукупність понять, ідея являє собою відображення дійсності й смислову спрямованість поєднаних нею понять. Концепт у своїй дійсності – це ідея, розгорнута у всьому спектрі духовно практичного

ставлення людини до світу, що здійснюється на рівні, насамперед, індивідуального сприйняття та переживання феномена Європа.

Зі свого боку, органічна пов'язаність концепту й ідеї Європи потребує власне аналізу її ідеї і, передусім, у її історичному становленні. Водночас постає питання стосовно того, чи не формується приховано за концептом Європи міф Європи і якщо так, то яка його соціокультурна роль? Проте всі ці питання виходять за межі поставленої нами мети та є перспективою досліджень.

Джерела та література

1. Библер В. С. От наукоучения – к логике культуры: два философских введения в двадцать первый век / В. С. Библер. – М. : Политиздат, 1990. – 413 с.
2. Вебер А. Германия и кризис европейской культуры / А. Вебер // Культурология. XX век : антология. – М. : Юрист, 1995. – 703 с.
3. Вежбицкая А. Сопоставление культур через посредство лексики и прагматики / А. Вежбицкая ; пер. с англ. А. Д. Шмелева. – М. : Языки славян. культуры, 2001. – 272 с.
4. Дейвіс Норман. Європа: історія / Дейвіс Норман. – К. : Основи, 2014. – 1469 с.
5. Зайцев М. О. Особистісне буття в смисловому полі європейської культури / М. О. Зайцев. – К. ; Вид-во Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова, 2008. – 200 с.
6. Кримський С. Б. Концептуальний лад аналізу перехідного процесу / С. Б. Кримський // Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія». – Т. 8 ; Філософія та право. – К.: Вид. дім «KM Academia», 1999. – С. 4–9.
7. Лосев А. Ф. Жизненный и творческий путь Платона / А. Ф. Лосев // Платон. Собрание сочинений : в четырёх томах. – М., Мысль, 1990. Т.1. – С. 3–63.
8. Манан П'єр. Доступний виклад політичної філософії / П'єр Манан. – К. : Укр. центр духовної культури, 2009. – 400 с.
9. Моне Жан – Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Жан_Моне
10. Рикёр П. Конфликт интерпретаций : очерки о герменевтике / П. Рикёр. – М. : КАНОН-пресс-Ц ; Кучково поле, 2002. – 624 с.
11. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования / Ю. С. Степанов. – М. : Яз. рус. культуры, 1997. – С. 40–76.
12. Суржанская Ю. В. Концепт как философское понятие / Ю. В. Суржанская // Вестник Томского государственного университета. Философия, социология, политология № 2 (14). – 2011. – С. 70–78.

Зайцев Николай. Европа как концепт. В статье сделана попытка рассмотреть Европу как социокультурный концепт. Показано, что концепт в своем статусе мыслеформы являет синкретическую, ценностно-образно-понятийную целостность. В то же время концепт – это способ начального, понимания человеком определенного явления. Подчеркивается, что синкретичность концепта обусловлена тем, что его составляющие (различные формы духовно-практического освоения сути Европы и европейскости) еще не сформировались в своей самости. Все эти компоненты в их единстве определяют как отношение человека к Европе и европейскости, так и переживание этого отношения. Делается вывод, что элементом, который превращает это синкретическое образование в определенную целостность, есть идея.

Внимание акцентируется на функциональной структуре концепта. Основываясь на идеях Юлии Суржинской, делается предварительная попытка аналитики формирования и интерпретации концепта «Европа» на индивидуально-личностном и коллективном уровнях сознания.

Ключевые слова: Европа, концепт, бытие концепта, синкретичность концепта, формирование концепта, интерпретации концепта.

Zajcev Mykola. Europe as a Concept. This paper attempts to consider Europe as a socio-cultural concept. It is shown that concept in its status of thought-form is a syncretic and figurative integrity of understanding some phenomenon by human. The syncretic concept due to the fact that its structures (various forms of spiritual and practical comprehension of the essence of Europe) have not yet crystallized into meaning. All these components show their unity of human understanding and experience of Europe and European identity as well. We prove that idea is the factor that binds this formation into certain unity.

In the current article we focused on the functional structure of the concept. This position is based on the idea of four levels in concept that was suggested by Yulia Surzhynska. We interpreted the concept Europe on personal and collective levels of consciousness in the light of Surzhynska's idea.

Key words: Europe, concept, the being of concept, syncretic concept, the formation of concept, the interpretations of concept.

Стаття надійшла до редколегії
05.04.2014 р.